

dobro razbrati (iz slik pa tudi bolj stežka) razlage celotnega stratigrafskega položaja na zemljišču, ki je bilo raziskano in ki naj mu v prvi vrsti velja pozornost. Kakor koli je to razumljivo, vendar avtor preprosto zaide v posploševanje stanja na celotni opazni obdobjevski vzpetini Römerberg. Kadar želimo uporabljati spoznanja celo za primerjave, res moramo vedeti, kako in kje so bile plasti "motene" (in v Linzu so bile tudi temeljito motene) od zgodnjega srednjega veka dalje. Da bomo vedeli, kaj mislim s tem ugovorom, mi ni takoj treba izreči fraze "Harrisova metoda", saj sodim h generaciji, ki je prepričana, da Harris ni ravno začetek in vrh sodobne arheologije. Dovolj je omeniti, da je že stara "duell-ska sola", razvita na Štalenskem vrhu /in pri nas v malo bolj odmaknjem času prakticirana morda v najbolj čisti obliki pri antični fazi Ptujskega gradu (Klemenc) in pri gradu v Ajdovščini (Petru, Svobljak)/, vse to zahtevala. Šele ko je to predstavljeno, preidemo lahko na predstavitev spoznavnih celot in to predstavitev je kolega Ruprechtsberger po mojem mnenju zadovoljivo opravil. Zaključenih arheoloških celot je bilo na obravnavanem zemljišču malo.

Zato v knjigi tudi ovrednotenje gradiva ni dovolj tesno povezano s terenskimi dejstvi. Podrobne najdiščne okoliščine so, nedvomno pravilno, navedene v katalogu gradiva le tedaj, ko predmet izvira iz zaključenega sklopa, toda celoto takega sklopa si je iz objave vendarle težko poiskati. Pomembne so tehnološke in naravoslovne analize, pa tudi analiza arheološkega gradiva na podlagi analogij iz Linza in iz drugih delov imperija je skrbno narejena. Vendar pa tudi pri tem pogrešam izrazitejši poudarek na dejstvu, da /in če/ so predmet našli v zaključenem arheološkem sklopu. Nekaj predmetov je vendarle dodatno datiranih in opredeljenih prav na podlagi arheološkega stanja na najdišču.

Pogrešam tudi jasne trditve, ali je gradivo, ki ga avtor predstavlja, hkrati tudi osnova za količinske analize, ali pa je zbral morda le spoznavno in opredelljivo gradivo.

Vse naštetje pomanjkljivosti se mi zdijo še toliko bolj pomembne, ker avtor v sklepih skrbno interpretira dogajanja na kraju, kjer je izkopaval. Dokazuje nam, da smo na pobočju, kjer so stale stavbe le malokdaj, npr. v poznolatskem času, ko je bila naselbina na višje ležečem temenu velika, ali da je gradivo, ki sodi v rimski čas, predvsem z ravninji zemljišča in nasipnanji razvlečen odpadki iz naselja. Ni vzroka, da bi mu ne verjeli, žal nam pa ne ponuja dovolj dokazov za ta domišljeni sklep.

Objavljanje rezultatov z izkopavanj je nasploh v krizi in katalogi gradiv, nepogrešljivi po eni strani, po drugi strani zaradi obsega vse teže ponujajo dovolj podatkov. Monografske serije v stilu Ostije, Angere, Kartagine ostajajo nedokončane in številčno omejene. Prav zato menim, da moramo s pozornostjo do vseh dejstev, saj so vsa relevantna, s premošljenim nizanjem in urejenim podajanjem teh dejstev ter z boljšo povezavo besede in slike ponuditi v objavah kar največ takoj. Edino take obdelave morejo biti tudi dobre osnove za računalniške programe, ki /in ko/ bodo mogli nadomestiti del obsega publikacij.

Iva MIKL CURK

Werner Zanier: *Das römische Kastell Ellingen.* Römisch-Germanische Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts, Limesforschungen 23. Von Zabern, Mainz am Rhein 1992. S prispevki Angele von den Driesch, Corinne Liesau in Petra Schröterja. 343 strani, 75 slik, 105 tabel, 1 priloga.

Kastel Ellingen leži ob retijskem limesu, v bližini kastela Weißenburg. V osemdestih letih je bil kastel Ellingen skoraj v celoti moderno izkopen. Pričujoča monografija izčrpno predstavlja rezultate raziskovanj in je avtorjevo doktorsko delo na univerzi v Münchnu.

Med leti 115 in 125 je bil postavljen lesen kastel. Njegovo gradnjo lahko povežemo z ureditvijo retijskega limesa na začetku Hadrijanovega časa. V delu kastela so vidne določene prizidave iz sredine 2. st. Notranja arhitektura je bila skromna: barake za moštvo in delavnice, v katerih so verjetno predelovali bron, železo in kosti. Ni jasno, kakšna enota je

imela sedež v kastelu. Drugo obdobje, katerega začetek je datiran z gradbenim napisom in z dendrokronološkimi podatki v leto 182, se je začelo s temeljito prizidavo. Kastel je dobil kamnite stavbe in kamnito obzidje. Notranja arhitektura se je popolnoma spremenila. V sredini je bilo svetišče za insignije. Poleg barak za moštvo najdemo tudi skladišče, *horrea*. Zanier domneva po arhitekturnih ostankih, da je bil v kastelu prostor za posadko okoli 250 mož in da je verjetno šlo za oddelek *pedites singulares*. Prezidava kastela in ustanovitev takšnih enot v Reciji je bila verjetno povezana z preureditvijo province in vojske v obdobju markomanskih vojn. Videti je, da takratni boji niso neposredno prizadeli kastela. Utrdba je bila opuščena enkrat v prvi polovici 3. st.

Rezultati raziskovanj so predstavljeni s temeljitimi opisi in interpretacijami gradbenih ostankov: utrdbe, stavb v notranjosti, poti ter vodnjakov. Med drobnimi najdbami, ki so analizirane tudi glede na razporeditev po najdišču, so najpomembnejši novci, fibule, tera sigilata, druga keramika, orožje, pivski rog in geme. Sledijo zaključki, pomembni predvsem za vojaško zgodovino. Prispevki soavtorjev so posvečeni živalskim in človeškim kostem.

Jana HORVAT

Supplementa Italica, Nuova serie, 6 (Unione accademica nazionale). Edizioni Quasar, Roma 1990. 228 str. s fotografijami.

Šesti zvezek serije, o kateri smo pisali že v zadnjih dveh številkih *Arh. vest.*, nas vodi od Setije v 1. italjski regiji (Latium et Campania), prek Cingula v 5. regiji (Picenum), Kamerina v 6. regiji (Umbria), doline zgornjega Tanara v 9. regiji (Liguria) do Tridenta in dežele plemena Anavov v 10. regiji (Histria et Venetia). Napiše iz Setije (zdaj Sezze Romano) objavlja Rita Volpe. Ime mesta, katerega prostor je bil naseljen od paleolitika dalje, naj bi bilo etruščanskega izvora, latinska kolonija v njem je bila osnovana že 382 pr. Kr., po koncu zavezniške vojne pa je postalo municipij. Najzanimivejši med 17 novimi napisi je gotovo gradbeni napis iz druge polovice 3. oz. prve polovice 2. stoletja, na katerem je omenjen konzul (v arhaiski obliki *consol*) [Post]umius Albi[nus]. Osebe žal ni mogoče identificirati z nobenim doslej znanim konzulom. Od ostalih 16 napisov nekateri dokumentirajo mestne funkcionarje, od četverice mestnih upravnikov s sodnim polnomočjem (*quattuorviri i.d.*) do avgustalov. Eden od slednjih je pripadal družini Barbijev, ki je igrala pomembno vlogo v severni Italiji in v sosednjih panonsko-noriških mestih.

Napiše Cingula (zdaj Cingoli) objavlja G. Paci. Mestece je bilo, kot dokazuje zgodnjerepublikanski napis, na katerem sta omenjena magistra, prejcone organizirano kot rimski *vicus*. Iz Cicerona izhaja, da je bilo mesto, iz katerega je izviral Tit Labien (Cezarjev legat v galskih vojnah in pozneje njegov nasprotnik), verjetno del regije, organizirane kot prefektura - od tod verjetno anomalija, da sta ga upravljala duovira kljub temu, da je pozneje postalo rimski municipij. Novih napisov je le šest, od katerih je zanimiv nagrobni napis nekega Publija Statija Optata, ki je bil v Rimu pisar (*scriba*) kurulskih edilov. Funkcija je bila dovolj ugledna in očitno si je Optat pri Cingulu kupil posestvo.

Napiše iz umbrijskega Kamerina (zdaj Camerino) objavlja Silvia Maria Marengo. Mesto je bilo konec 4. stoletja z Rimom v zavezništvu, za časa imperija pa municipij. 11 novih napisov prinaša predvsem novosti s področja onomastike, saj dokumentirajo doslej v mestu še neznan družine, kot npr. *Barrii, Barullii, Tiuleni, Veillii, Ofellii*.

Upravno središče zgornjega dela doline Tanara je bilo neke blizu današnjega Mombasiglia, kjer je bil najden napis z omembo enega od *quattuorviri*, kar pomeni, da je bil v bližini rimski municipij. Celotna dolina je še dolgo ohranila konzervativni pastoralno-gozdarski značaj, kar dokazujejo ne nazadnje tudi ostanki predrimске onomastike (*Alebonus, Bitiro, Tessella, Veltona*). 21 novih napisov iz te regije prinaša avtorica Cresci Marrone.

Sledi 41 novih napisov iz Tridenta (zdaj Trento), ki jih objavlja A. Buonopane. Avtor v zgodovinskem uvodu oriše

nastanek in razvoj mesta, ki so ga, kot kažejo novejšje raziskave, ustanovili šele Rimljani, čeprav je bilo širše tridentinsko področje naseljeno od mezolitika dalje. Hipoteze lokalnega zgodovinskega pisarja, da bi mesto nastalo kot naselje bodisi Keltoev, Etruščanov ali Retijcev, gre prejkone zavreči. Tridentum je, sodeč po izkopavanjih zadnjih desetletij, verjetno ustanovil Cezar v času svojega prokonzulata v Cisalpinski Galiji, ko se je posvetil intenzivni urbanizaciji province. Pravni status mesta ni natančno določen, po začetni fazi razvoja kot latinska kolonija naj bi bilo organizirano kot rimski municipij, vendar je nagrobnik trgovca z vinom, nedavno najden v bavarskem Passavu, ponovno odprl problem juridične ureditve Tridenta. Trgovčev izvor je namreč naveden kot *domo Iulia Tridentum*, kar skuša Buonopane razložiti s hipotezo, da je bilo mesto povišano v kolonijo konec 2. ali v začetku 3. stoletja pod enim od vladarjev z gentilnim imenom *Iulius*. V letih 23-22 pr. Kr. je bilo zaradi svoje strateške lege legijski tabor in izhodišče za vojne pohode proti alpskim plemenom (*CIL* V 5027), iz istega razloga pa je imelo mesto tudi v pozni antiki pomembno vlogo in postalo pod Langobardi dukat.

Tesno povezano z zgodovino mesta je bilo sosednje ozemlje, na katerem so živeli Anavni, ki so bili skupaj s plemenoma *Tulliasse* in *Sinduni* mestu administrativno priključeni (*CIL* V 5050) in so še dolgo ohranili prazgodovinski način življenja, ki ga dokazuje ne nazadnje verovanje v domača božanstva in navezanost na stare običaje, ter vztrajno zavračanje krščanstva še konec 4. stoletja, ki je doseglo višek, ko so 29. maja 397 ubili tri duhovnike, ki jih je bil k njim poslal tridentinski škof Vigilij. B. objavlja tudi 16 novih napisov z njihovega ozemlja.

Med tridentinskimi je posebej važen mejnik med tridentinskim in feltrinskim agrom, dalje posvetila doslej na tem prostoru še nedokumentiranim božtvom Aponu, Konkordiji, Fortuni in Solu in zlasti Jupitru s pridevkom *defensor*, ki je edinstven v severni Italiji. Nova je tudi omemba kolegija *centonariorum* in zanimiva cela vrsta novih domačih imen. Tudi med anavniškimi napisi so pomembni tisti, ki prinašajo onomastične novosti, ter posvetilo Herkulu, katerega kult je bil prej dokumentiran le z najdbami bronastih kipecev in na osnovi toponima Dercolo.

Marjeta ŠAŠEL KOS

Supplementa Italica, Nuova serie, 8 (Unione accademica nazionale). Edizioni Quasar, Roma 1991. 228 strani s fotografijami.

Pred nami je 8. zvezek serije, ki se je v desetih letih izhajanja uveljavila kot ključna epigrafska publikacija za izdajanje napisov antične Italije. Doslej so bili v šestih zvezkih objavljeni napisi 31 antičnih italjskih centrov iz različnih regij - in ne le novi napisi, ovrednoteno je bilo tudi prej objavljeno epigrafsko gradivo in ažurirani zgodovinski uvodi k vsakemu antičnemu mestu, 31 kratkih zgodovinskih orisov, ki bi bili - objavljeni skupaj - že lepa monografija. Sedmi zvezek prinaša indekse. Ni dvoma, da je publikacija izpolnila cilje, ki sta si jih izdajatelj M. Guarducci in S. Panciera zadala - in nič manj pričakovanja vseh, ki *Supplementa* s pridom uporabljajo. Pri tem pogosto težavnem projektu je sodelovalo 14 avtorjev in ne nazadnje je treba omeniti tudi to, da je bilo delo ob pomoči izkušenih italijanskih in tujih (npr. H. Solin) epigrafičkov izredno dobra šola mladim kolegom.

Izid 8. zvezka je neke vrste prelomnica, saj začenja novo dekadno te serije; uvodno poglavje je zato njen urednik S. Panciera posvetil problemu strukture posameznih zvezkov in diakritičnim znakom, ki se uporabljajo pri izdajanju napisov v zvezi s katerimi v strokovnih krogih še ni prišlo do soglasja. V prvem delu opozarja na nekatere manjše novosti, ki jih prinaša 8. zvezek, npr. več fotografij k napisom, h katerim so objavljene le popravki, enotno navedena bibliografija za epigrafske in zgodovinske novosti, obe kategoriji ločeni s predznakoma (+ in -). Dlje se zaustavi pri kritičnih znakih, poda na kratko zgodovino tega problema od leidenskega dogovora dalje z relevantno bibliografijo, objavi tabele različne uporabe teh znakov pri različnih avtorjih, ki so se z njimi ukvarjali, in predlaga seznam znakov, ki naj bi se odslej

standardno uporabljali. Le-te uporabljajo tudi izdajatelji napisov v *Supplementa Italica*. Znaki, ki jih Panciera (skupaj s H. Krummreyem) predlaga, imajo deloma uveljavljeno tradicijo, kar je njihova prednost. Med tradicionalno že uveljavljene je uvedena vrsta novih, ki so vsekakor praktični, ker natančno določajo posebnosti v napisu, niso pa tako preprosti, da tiskarnam in avtorjem samim, ki pripravljajo rokopise, ne bi povzročali tehničnih težav. Res pa je, da pride vrsta teh znakov v poštev le redko, zato bi bilo kljub morebitnim težavam nujno, da bi se njihova uporaba splošno uveljavila in postala obvezna za vse.

Sledi 10 novih in revidiranih napisov Barija (*Barium*) v 2. regiji Apuliji in Kalabriji, ki jih objavlja M. Chelotti. Od teh je zanimiv nagrobnik enega od četrtece mestnih upravnikov (*quattuorviri*), ki je imel trikrat polnomočje edila, enkrat pa sodno oblast, ter prelep nagrobnik z reliefom umrle Fabije Stratonicce, ki je bila po upodobitvah na reliefu sodeč pripadnica Izidinega kulta. V 2. poglavju M. Buonocore predstavlja napise iz Aufidene (4. regija Sabina in Samnium, zdaj Castel di Sangro). Stari toponim se je ohranil v današnjem mestecu Alfedena, kjer je treba iskati samnitsko naselje. Med 15 novimi oz. revidiranimi napisi je zanimivo posvetilo Silvanu, božtvu, ki je bilo sicer posebej čaščeno v Dalmaciji in Panoniji in fragmentarni napis, na katerem je omenjena gradnja portika poleg trga, pri kateri je sodelovalo vsaj pet oseb. G. Paci objavlja napise iz mesta S. Vittore di Cingoli (5. regija Picenum), katerega antično ime ni ohranjeno, čeprav so ga nekateri želeli identificirati z rimskim mestom Beregro, omenjenim pri Pliniju. Med 14 napisi je zanimiv napis mestnih županov (*duumviri*), ki sta z javnim denarjem na zahtevo mestnega sveta dala zgraditi portik neke zgradbe. Omemba duumvirov bi lahko dokazovala, da je bila mestna naselbina urejena kot rimski municipij, vendar obstaja tudi možnost, da so omenjeni *duumviri* pripadali sosednjemu mestnemu središču, h kateremu je bila naselbina administrativno priključena. Paci je mnenja, da mora ostati vprašanje odprto, dokler ne najdemo novih napisov, ki bi potrdili eno ali drugo domnevo.

Sledijo napisi mesta *Caesena* (zdaj Cesena) v 8. regiji Emiliji, ki jih objavlja skupaj z izčrpnim zgodovinskim uvodom avtorica F. Cenerini. Med 9 novimi napisi je važnejši fragmentarni gradbeni Hadrijanov napis. Avtorica G. Cresci Marrone objavlja nove napise mesteca *Carreum Potentia* v 9. regiji Liguriji (zdaj Chieri), ki ga omenja le Plinij Starejši (*NH* 3,49), in sicer med odličnimi mesti, s katerimi se ponaša dežela med Padom in Apenini. *Carreum* je verjetno keltskega izvora in dokazuje obstoj predrimske naselbine, *Potentia* (ime simboličnega pomena) pa je sad rimske urbanizacije. Med 16 novostmi je zanimivo posvetilo trem boginjam, *Fons* (Izviru), *Diani* in *Viktiriji*, ki ga je dal postaviti svečenik vladarskega kulta, *Augustalis Claudialis*. Omembe vreden je tudi nagrobnik sevira brez dodatnih kvalifikacij (izvor in funkcija sevira je spričo sevirov avgustalov še vedno nejasna) in napis sevira avgustala, ki je bil hkrati tudi *Minervalis*.

Za nas posebej zanimiv je prispevek A. Garzettija o območju 10. regije Venecije in Histrije okoli Briksije (zdaj Brescia), ki je obsegalo tudi doline Trumpilinov, Kamunov in *Benacenses*. Avtor je leta 1986 izdal zadnjega od treh zvezkov *Inscriptiones Italiae*, ki obsegajo napise Briksije in je v tem dodatku želel objaviti *addenda et corrigenda* k briksijskim napisom, ter jih dopolniti s 43 novimi teksti, od katerih jih je nekaj - enigmatičnih - tudi vpraskanih na skalah Valcamonice. Zanimiva je ugotovitev, da je najbolj čaščeno božstvo med Kamuni Minerva, ki je brez dvoma prevzela vlogo kakšne njihove domače boginje, podobno kot se je tudi venetska Reitiža že v 2. stoletju pr. Kr. začela identificirati z Minervo. Zanimivo je posvetilo lokalnemu jezerskemu božtvu Neptunu Avgustu Benaku in fragmentarni napis, ki prinaša ostanek senatorske kariere nekega sicer neznanega Marka Lelija. Pomembna je nova interpretacija fragmentarnega monumentalnega napisa, na katerem so vklesani *fasti imperatorii*.

Marjeta ŠAŠEL KOS